

תגובה למאמר הביקורת של רחל
צלניק-אברמוביץ, 'דמוקרטיה עכשיו!';
קתרסיס, גיליון 2 (סתיו תשס"ה), לספרי
הדמוקרטיה הקלסית: התהוותה, תפקודה,
עקרונותיה ותלותיה באתונה.

אני מודה לד"ר רחל צלניק-אברמוביץ על הקריאה היסודית של ספרי, דברי השבח החמים והערות הביקורת הקונסטרוקטיביות. אף כי המאמר חיובי בעיקרו ושקול, יש בו הערות שאינן נראות לי מוצדקות, ותגובתי מתייחסת לכמה דוגמאות.

– המבקרת סבורה שהקדשתי מקום רחב מדי לסתירת הדעה הדוגלת בקיומן של מפלגות באתונה ובהן מפלגת מתונים, בטענה ש'חוקרים רבים אינם מקבלים היום' דעה זו (עמ' 26). עלי להדגיש שספרי מיועד לקהל של קוראי עברית. בספרות הקיימת בעברית על הנושא, בייחוד בספריו של אלכסנדר פוקס (אתונה כימי גדולתה ומדינה וחברה ביוון), יש מקום בולט מאוד לתפיסה זו. היא השפיעה על דור שלם של היסטוריונים והשפעתה מורגשת עד היום.

– לפעמים המבקרת מייחסת לי דעות שאין להן אחיזה בטקסט, כמו למשל: 'דוד רומז שהכפריים היו המתנגדים העיקריים של הדמוקרטיה בתקופת המלחמה הפלופונסית' (עמ' 27). אבל בעמודים שהיא מציינת בהקשר זה (195 ו-206) – וגם במקומות אחרים בספר – אין התבטאות שיכולה להוביל למסקנה כזאת.

– הערת המבקרת (עמ' 28) להבחנתי בין תפיסת מושג החירות באתונה ובספרטה (בעמ' 183) נוטה לטשטש את ההבדל המהותי שביקשתי להדגיש. בספרטה חל על האזרחים איסור חוקי לעבוד בעבודה מפרנסת. על פי הקוד האריסטוקרטי עבודה כזו לא נחשבה ראויה לבני חורין. המדינה תרגמה בספרטה את הקוד הזה לשפת החוק, וספרטני שנאלץ לעבוד בעבודה מפרנסת איבד את זכויותיו

הפוליטייות והיה ל'נחות' (hypomeion). כל זה אינו נכון לאתונה, שם החירות כללה גם את חופש האזרח לעבוד למחייתו בלי לסכן את מעמדו הפוליטי. היחס לעבודה מפרנסת, בייחוד עבודת כפיים, בחוגי אליטה ובקרב אינטלקטואלים באתונה, יחס שאליו בעצם מתייחסת המבקרת, אינו הנושא הרלוונטי כאן. (אגב, בניגוד למשתמע מדבריה, בפוליטיקה 1337 b19-21 אריסטו לא כיוון אל אתונה הדמוקרטית).

– המבקרת סבורה שהשימוש במילה 'חרוזים' לאורך הספר מטעה, 'שכן בשירה היוונית העתיקה לא הייתה חריזה' (עמ' 28). אבל בכך היא קבעה כי למונח 'חריזה' יש בעברית רק משמעות של יצירת שורות המסתיימות בהברות שצליליהן דומים (rhyme באנגלית), בעוד שעל פי מילון אבן שושן, למשל, המילה חרוז כוללת גם את המשמעות של 'שורה בשיר הכתובה בקצב ובמשקל...'. וראו בהקשר זה גם את תרגומו של דוד אשרי למדינת האתונאים המיוחסת לאריסטו, פרק ה.2: 'והוא [סולון] חרוז את האלגיה אשר זו ראשיתה...'.

– גם הקביעה הפסקנית כי 'אנאקסאגורס לא היה סופיסט' (עמ' 28) נחפזת מדי. כך, למשל, במהדורה האחרונה למילון הקלסי של אוקספורד (1996), תחת הערך 'פריקלס' (עמ' 1139) מתואר הפילוסוף אנאקסאגורס כ'סופיסט'.

– המבקרת העלתה טענה בדבר חוסר עקיבות בתעתיק מיוונית לעברית (עמ' 30): במונחים מסוימים (כגון אוליגארכיה) ציינתי את הצליל -a- 'באמצע המילה', בעוד שבמונחים אחרים (כגון דמוקרטיה) הצליל אינו מופיע. אבל למרות הדמיון הפונטי לכאורה בין שתי קבוצות המונחים בהופעת הצליל האמור ב'אמצע המילה', מובן כי לא מדובר באותה קטגוריה מורפולוגית. בשתי הקבוצות מופיעים מונחים המורכבים מצירוף שתי מילים, אבל בעוד שבמילה קֶרְטִיָה הצליל -א- הוא באמת באמצע המילה (במרכיב השני של המונח דמוקרטיה), במילה אֶרְכִיָה מדובר ב-'א' חזקה, שפותחת את המילה המהווה את המרכיב השני של המונח אוליגארכיה.

אוסף, ברוח טובה, כי בטענתה נגד הסרבול בתעתיק העברי שאימצתי לשמות ומונחים מסוימים הביאה המבקרת את דוגמת אֶאֻבּוֹיָה (Euboia) ותוך כדי כך הציגה אותה פעם אחת כ'פוליס'.

ופעמיים כ'עיר' (עמ' 30, שורות שבע ויש לפני הסוף). אבל Eubolia
לא הייתה פוליס וגם לא עיר. היא הייתה מושג גיאוגרפי – אי. יש
אמנם ביוון איים שהיו בתקופה הקלסית פולייס, אבל אָאובויה לא
נמנתה עמם (התקיימו בה כמה ערים־מדינות).
לסיום, הופתעתי לראות כי שם הספר עוות בתקציר האנגלי של
הביקורת במקום שיובא במתכונתו המקורית, כפי שמופיע על השער
האחורי.

אפרים דוד, אוניברסיטת חיפה.